

Joks apsakymninkas ar romanistas nesidžiaugtų galimybe būti priskirtam prie mistifikatorių būrio, mat publika turi vieną bendrą bruožą su moterimi, nes abiem patinka, kai joms meluojama, tačiau abi nemėgsta būti apgaudinėjamos.

Nuo panašių klaidingų tikimybių šiandien aš jausčiausi saugus, jei man būtų užtekę drąsos dėtis vieninteliu šio veikalo autoriumi. Visko gali būti, kad mano nežinomasis bendraautoris dėl to labai nepyktų, nes jį patį, kaip galima spręsti iš paskutinių dar įskaitomų palikto rankraščio eilučių, jau gerus du šimtmečius dengia vyno ir tabako šalies Virdžinijos smėlis.

Plagiatoriumi savo paties akyse man neleido tapti keista, į tolimo kraujo ryšio nuojautą panaši pagarba šiam senam vyrui, kurio gyvenimo kelionė prasidėjo prie Ventos ir tęsėsi per tris žemynus ir dviejų pasaulio jūrų vandenį, neretai paskui save palikdama rausvą pėdsaką ir gaisrų pašvaistę.

Vienas bičiulis, kurį jo klajonės buvo nunešusios kitapus vandenyno, pernai vasarą parvežė pluoštelį pageltusių popieriaus lapų, kuriuos jam padovanojo senas Filadelfijos bukinistas.

Tekstas, kuris kadaise buvo surašytas šiuose puslapiuose, neturėjo nei pradžios, nei pabaigos, o ir ties viduriu daugelyje vietų buvo nebeįskaitomas. Bet ir kitur, dar išžiūrimose vietose, iš dešimties anglišku žodžių pora pasitaikydavo tokių, kad net Rygos Anglų instituto lektoriai sakydavo juos pirmą kartą girdę.

Dalis iš šių anglosakso ausiai svetimų žodžių turėjo žmogišką prasmę ir vietą prancūzų, ispanų ir olandų žodynuose. Kai kurie liko neiššifruoti, nes veikiausiai priklausė negrų ar indėnų genčių kalboms, tačiau 143 žodžiai, pasitaikę 519-oje vietų, skambėjo grynai latviškai, nors jų rašyba buvo baisi.

Kaip matyti, rankraštis pradėtas ir tikriausiai pabaigtas rašyti Anglijos karalienės Anos laikais. Sprendžiant iš paties autoriaus nuorodų į savo labai jauną amžių, dalyvaujant laivo „Walfisch“ pirmojoje kelionėje į Gambiją, ir dar poros kitų vietų, galime galvoti, kad linksmasis hercogo Jokūbo jūrininkas – paskui verslusis Tobago salos kolonistas, vėliau jūrų

piratas, o gyvenimo pabaigoje plantatorius ir juodųjų vergų šeimininkas Virdžinijos kolonijoje – bus gimęs apie 1629-uosius metus, kai ėjo į pabaigą antrasis lenkų–švedų karas.

Savo, flibustjero, žygius jis pradėjo, būdamas maždaug 35-erių metų, jau po pirmosios žmonos ir vaikų mirties, ir netrukus jo ausys jau nebeišgirdo nė vieno latviško garso. Bet vis dėlto tėvų kalbos aidas dar ir po pusšimčio metų buvo išlikęs jo širdyje ir galvoje, kurią jau seniai nubalino nelaimės ir nusidabravo gilios senatvės sniegas.

Stačiai stebėtina šio vyro atmintis. Teksto pabaigoje jis save vadina Džonu Smitu; flibustjerai jį dažniausiai vadindavę Žanu de Kurliandu, o savo, jaunuolio, gyvenimą jis pradėjęs Ventspilio laivų statykloje kaip kalvis Janis. O galbūt ir kaip Janis Kalėjas, nes vienoje vietoje jis pabrėžia, jog esąs laisvas. Taigi jo genealogija, regis, veda į Kalėjų laisvą ūkį.

Iš buvusio Ventspilio kalvio Janio, vėliau Džono Smito, užrašų likučių yra sudaryta ši knyga. Tarpais ji beveik paraidžiui atitinka tiesioginį užrašų teksto vertimą. Tas rankraščio vietas, kur buvo nieko nebeįmanoma išskaityti arba stigo kelių puslapių, mėginau restauruoti, pasinaudodamas atitinkamais istorijos šaltiniais arba to meto dokumentais, kur pastarieji buvo prieinami, ir stengdamasis išsaugoti primityviai naivia, senovišką, bet kartu sodrią rankraščio kalbą. Neiššifruojamos vietos yra apeitos: tie pasakojimo tarpsniai, kurie pasirodė per daug sutrumpinti, yra praplėsti, o jūros piratų plėšikavimams skirtuose skyriuose daug kas praleista arba sušvelninta, nes šie pagrindinio teksto puslapiai tikrąja žodžio prasme mirksta kraujyje. Porą skirsnių teko parašyti visiškai iš naujo, nes tai atrodė būtina harmoningai romano sąrangai. Taigi jie taip pat neišėina iš prileidžiamų tikimybių rato ribų.

Žodžiu, kalvio Janio prisiminimai – tai apmatai, ant kurių sumanyta austi romano ataudus. Kiek ir kaip tai pavyko, tegul sprendžia skaitytojai. Ilgainiui kalvio Janio, vadinamo Džonu Smitu, atsiminimai nepakeisti pasirodys mūsų mokslinėje periodikoje. Džiaugčiausi – nors šis džiaugsmas būtų egoistinis, – jeigu skaitytojams ligi tol nepavyktų įminti, kur šių prisiminimų tekstas romane prasideda ir kur baigiasi – kas parašyta prieš du šimtus metų ir kas 1933 m. pabaigoje.

Pats ilgiausias žmogaus gyvenimo kelias prilygsta greitai bėgančiai dienai, kai vakare, atsigręžus atgal, mums atrodo, jog dar ką tik būta vidurdienio kaitros ir dar anaipol nenueita ilgas kelio tarpsnis nuo tos akimirkos, kai aukštyn kopė saulės veidas ir pradėjo džiūti ryto rasa.

Netrukus mano saulė leisis ir pavargusiai sielai atsivers kito pasaulio vartai, nes juk kažkas turi būti už žemiškojo gyvenimo slenksčio, jei jau daug kas apie tai pasakoja ir dar daugiau kas tuo tiki.

Mano raudonodžių draugų žiniuonis sako, jog visi dorai gyvenę arba karo žygiuose žuvę padorūs indėnai po mirties nueina toli į vakarus, kur nėra nei sniego pūgų, nei bado baisybių, užtat į valias medžiojamų žvėrių ir visą laiką vasara. Taip iš tiesų gali būti, nes ir iš prancūzų medžiotojų esu girdėjęs, kad už didžiųjų kalnų vakarų pusėje plytinčios į jūrą panašios bekrastės pievos, kur vietoj perkūno grumėjimo girdisi bizonų maurojimas.

Didžiai gerbiamas mūsų reverendas Morganas mane tikina, kad po mirties aš patirsiąs rojus džiaugsmus, tuo tarpu mano tarnams jis kas sekmadienį grasina iš sakyklos begalinėmis kančiomis pragaro ugnyje, nes jie nuolat tinginauja, galvoją tik apie prisirijimą ir moteris ir nesistengia man, anglų karalienės malone ir Dievo žinia paskirtajam savo duondaviui ir ponui, taip tarnauti, kaip pridera krikščionims vergams, nors jie ir būtų kilę iš genties niekingojo Chamo, kuris pirmasis turėjęs juodą odą.

Neabejoju, kad pats Morganas tiki visu tuo, ką pasakoja. Tačiau šis garbusis teisuolis, turįs tik tą mažytę bėdą, jog dažnai darąs girtuoklystės nuodėmę, puikiai žino, jog manieji į didelius, geraširdžius vaikus panašūs juodukai yra sugauti už vandenyno, kaip gaudomi laukiniai žvėrys, ir parduoti it gyvuliai, kad čia už savo sunkų triūsą tegautų mušti ir pelų duonos, nors Biblijoje yra parašyta, kad Dievas prisakęs, jog laisvė yra kiekvienam skirta dalia.

gyvam iš plėšikų rankų pasprukti, slapstosi pelkių salose, glaudžiasi girioje suremtose pašiūrėse ir geibsta iš bado.

Ak, daug kas dabartės galėjo būti kitaip, jei kunigaikštis Jokūbas, tas išminčius, valstybės reikalų išmanytojas ir proto šviesuolis nebūtų pasinešęs vien į prekybą ir aukso kaupimą, bet savo dirbtuvėse nulietas patrankas, taip pat Turlavoje pagamintus pistoletus ir itin šlovinamus Skrundos šautuvus būtų laiku atidavęs į rankas savo krašto valstiečiams!

Tada nei jam pačiam, nei jo pavaldiniams tikrai nebūtų tekę patirti, kaip iš hercogo nupirktasis parakas praverčia švedams jo paties žemei niokoti ir kaip jie Kuržemės kunigaikščiai ištikimus žmones kapoja pačių kuržemiečių kaldintais kardais.

Gyvenimo pavakary apžvelgdamas savo metus, žmogus ilgiausiai stabteli prie jaunystės ir vaikystės dienų.

Mano sielai jos mieliausios todėl, kad buvo praleistos gimtiniėje, ogi dar ir dėl to, kad mano jau seniai užkietėjusi, pikta širdis tuolaik buvo jauna ir nesugadinta.

Tokia dar tyrai skambanti, kaip gero meistro padarytos klevo kanklės, kurios atsiliepia į kiekvieną rankos prisilietimą.

Pirmieji vaikystės prisiminimai panašūs į žemės kalvas, kurios kyla virš pavakario miglon panirusių pievų. Pačios jos aiškiai matosi su visais ant jų augančiais medžių guotais, bet atrodo, lyg plauktų ore, nes aplink jas ničnieko neįžiūrėsi, vien baltą ūką.

Tokia prisiminimų kalva, kuri pirmoji išnyra mano gyvenimo kelionės pradžioje, rodo man balanos ugnies apšviestas suodinių rąstų sienas, o už langelio, beveik jau gožiamo aukštos pusnies, girdėti vėjo kauksmas ir čia pat netoliese vilkų staugimas.

Motina verpia, sėdėdama prie didžiulės krosnies. Tėvas ten pat taiso medinio arklo išarą, jo rankose žybčioja kirvis, o aš vienmarškinis ropinėju prie tėvo kojų ir žaidžiu su minkštomis, baltomis skiedromis, kurios krinta dailiais puslankiais nuo kirviu tašomos pliauskos.

Tėvo veidas įdiržęs, apžėlęs tamsia barzda, motinos liūdnos, malonios akys, jos kaskart nusišypsos, žvelgdamos į mane, ir tada jos ratelis liaujasi užęs, ji pasišaukia mane, ima ant kelių, pradeda niūniuoti lopšinę apie pelytę, kuri atvilks miegelį, o man pasidaro šilta ir gera, ir viskas nuplaukia į nebūtį.

Antroji prisiminimų kalva rodo vasaros vakarą tos pačios tėvo sodybos kieme, kurį juosia kuplūs uosiai ir švendrių stogai, o prie

namelio – iš karčių suskliauto ir taip panašaus į indėnų vigvamus, – ant didžiulio akmens parpuolusi motina raunasi plaukus ir rauda iš nevilties.

Aš stoviu šalimais, viena ranka įsitvėręs mamos sijono, kitos kumšteliu trindamas akis ir verkiu kartu su ja, dar nežinodamas, kokia bėda mus ištiko.

Priešais diendaržį mūkia iš miško ganiavos parėjusios karvės, šaukdamos melžėją, o ant prieklėčio atsitūpęs į mus žiūri ir gailiai kaukia kiemo šuva.

Saulės nebėra – ji nusileido už jaujos, įgrimzdo į juodų šilo eglių viršūnes, o pro gryčios stogo skliautus aukštyn kopia raudonas mėnulis, pradėdamas mūsų namų kiemo apžvalgą. Ir tada mane apima klaiki baimė, nes motina, savo dejonėse maišydama sielvarto ir praikėsimo žodžius, ką tik pavadino mane našlaičiu.

Tiek daug aš suprantu; šiuo žodžiu vadinami vaikai, nebeturintys tėvo ar motinos.

Motina čia pat, sodyboje, bet tėvo nėra namie, ir jam bus nutikę kas nors blogo.

Motinos raudoms nėra galo. Ji šaukiasi mielosios Maros, Dievulio, keikia švedų kareivius, vadina pragaro išvamom ir linki, kad juos sukapotų lenkai, totoriai ar nelabieji, kaip andai Vokietijoje nugalavo patį druckį švedų karalių.

Mano klyksmas vis eina garsyn ir aš drebdamas glaudžiuosi prie motinos kelių, ieškau tenai pagalbos nuo prieblandos vaiduoklių, kurių dabar, regis, pilnas apyrausvės vakaro mėnesienos nušviestas sodybos kiemas, ir širdį man spaudžia pirmoji didžiulė nelaimė.

Jau suprantu: tėvas niekada nebepareis namo, nesups manęs savo tvirtomis rankomis, todėl švedai, kurių aš dar nesu matęs, man atrodo panašūs į girios vilkus, o jų karalius, kurį dėjo į šuns dienas motina, veikiausiai esąs didysis vilkolakis.

Tą vakarą motina iš giminių buvo gavusi liūdną žinią, kad tėvą, su pastote vežusį mūsų žemės valdovo javus, Klaipėdos mieste užmušę švedų kareiviai, nes jis neleidęs plėsti hercogo turto.

Prieš mane iškyla trečioji vaikystės atsiminimų kalva.

Sėjos metu rūke skendintis laukas, kuriuo vaikšto mama, saujomis berdama žemėn rugių sėklą, visa sulinkusi nuo ant kaklo pakabintos sėtuvės sunkumo. Aš kuldenu greta jos, vilkdamas paskui save virvele

pririštą pagalį, kuris turi pažymėti motinai įžiūrimą pėdsaką, kad ji vienodai apsėtų biržę.

Mane ima verksmas, nes jau pavargau. Sopa grumstų nuspaustos basos kojelės, maudžia virvutės nubrūžintas silpnas ką tik pradėjusio vaikščioti vaiko petukas, tad pradėjus purkšti menkam lietučiui, mano skruostai jau šlapi ir nuo ašarų.

Kitame lauko gale, kur esame pasidėję rugių sėklos maišą, mudu prisėdame ant ežios atsipūsti. Motinai tai kilnojasi, tai dumba krūtinė, ir, nušluosčiusi man ašaras, o sau prakaitą, ji sunkiai alsuodama sako:

– Liaukis, Janciuk, liaukis! Koks gi bernaitis nuo darbo verkia? Dabar mudu abudu privalome dirbti, antraip nebus duonytės. Nėra už ką šeimyną samdytis, todėl tau teks greitai užaugti, kad galėtume namus išlaikyti.

Giminės vis ragino ją imti užkurį, bet motina buvo galvon įsikalus, kad tada aš prarasiąs tėvo turta.

Plūkdama su visais gaspadoriaus ir gaspadinės darbais, ji taip kamavosi kelerius metus, kol gavo paširdžiuose ligą, pradėjo sirgti, galiausiai nė iš lovos nebeįstengė pakilti, ir tada mudviem teko melste melsti, kad geri žmonės eitų mūsų sodybon šeiminkauti ir duotų mano motinai našlės, o man našlaičio išimtinę.

Motina mirė, kai aš ką tik buvau baigęs piemenystę, ir, mūsų krašte negalėdamas ničnieko imtis visiškai tuščiomis rankomis, dar pusbernio metų patraukiau iš namų, pasiėmęs tik kepalėlį bėralinės duonos ir naujų vyžų porą.

Tai buvo visas mano turtas.

Prisimetęs prie mūsų valsčiaus darbininkų ir pastotininkų aš nukakau į Ventspilį, ten pirmą kartą išvydau jūrą, ir prie jos mano gyvenimas pakrypo visai kita linkme.

Kunigaikštis Jokūbas, tuolaik dar gana jaunas, bet jau kupinas senio išminties ir turintis gilių žinių, įgytų užsienio šalių mokyklose bei tolimose kelionėse, vyras, tvirta ranka buvo pradėjęs laikyti Kuržemės valstybės vairą, tad apie šį valdovą būrėsi visos mūsų šalies pajėgos, ir viskas klestėjo.

Jis daug ko buvo išmokęs iš olandų, tais laikais turtingiausios tautos, nes visų jūrų vėjai švilpė jos nesuskaičiuojamų laivų burėse, o jos pirkliai buvo it darbščiosios bitės, kurios savo avilin neša medų iš tolimiausių šilų ganyklų.

Kunigaikštis buvo sumanęs eiti olandų keliais; turtais, kuriuos žmogui užpelno guvus protas ir vikrios rankos, jis ketino savo valstybę iškelti aukščiau už visas kaimynų žemes, o jo darbus ir didelius užmojus visur lydėjo Dievo palaima.

Kad mūsų šalis galėtų kitiems daug ką parduoti, o mažai iš jų pirkti, jis parsikvietė iš svetimų kraštų rūdos meistrus ir patyrusius kalnakasius, kurie puikiai mokėjo surasti žemės gelmėse jau nuo amžių gulinčius ir žmogui skirtus lobius, ir įsakė jiems geležies lydymo aukštakrosnes statyti ir vario lydymo krosnis mūryti. Jis įsteigė milo audyklas, liepė išdirbti puikias odas pėstininkų palaidinėms ir kirasyrų koletams, o mitrūs flamandų audėjai mokė mūsų žmones austi plonas lino drobes. Didžiulėse kalvėse sudundėjo daygybė kūjų, iš švedų žemės atvykę kalviai ir iš mano tautos pasirinkti jų gizeliai kalė visus žemei įdirbti reikalingus padargus, o visų rūšių kariams ginklus.

Šiems turtams, taip pat javams, kanapėms, šarmui ir dervai gabenti per jūrą į kitas valstybes, pageidaujančias kuržemėnų prekių, jis liepė pastatyti galingus laivus.